

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT : XVIII

MART 2002

SAYI: 52

ATATÜRK VE TÜRK İNKİLÂBININ ENDONEZYA'DAKİ ETKİLERİ

Doç. Dr. İsmail Hakkı GÖKSOY*

ÖZET

Mustafa Kemal Atatürk sadece modern Türkiye'nin kurucusu değil, aynı zamanda birçok ülkeye, özellikle müslüman ülkelere esin kaynağı olmuş önemli bir dünya lideridir. İslam dünyasının doğu uç bölgesinde yer alan ve dünyanın en kalabalık İslam ülkesi konumundaki Endonezya'da, birçok aydın onun Türkiye'de yaptıklarından ve fikirlerinden etkilenmiş ve ona büyük bir saygı duymuşlardır. İşte bu makale, Atatürk'ün liderliğinde Avrupalı sömürgeci devletlere karşı yürütülen Türk milli mücadelesinin ve akabinde Türkiye'de gerçekleştirilen çeşitli reformların Endonezya'daki yankıları ve etkileri üzerine yoğunlaşmayı hedeflemektedir. Bu çerçevede, aşağıdaki konular mümkün olan nispette Endonezyaca kaynaklara da başvurulmuş ve incelenmeye çalışılmıştır. Bunlar, esas itibarıyla Atatürk'ün milli mücadeledeki askeri başarıları ve Türk milli mücadelesinin bu ülkedeki etkileri, hilafetin kaldırılışının müslüman halk üzerindeki yankıları, Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği reformların Endonezyalı aydınlar üzerinde bıraktığı tesirleri, milliyetçi aydınlar ile İslamcı liderler arasında vuku bulan gelecekteki bağımsız Endonezya devletinin şekli ve yapısı hakkındaki tartışmaları ihtiva etmektedir. Kısacası Endonezyalı aydınların, özellikle ülkelerinin bağımsızlığı için mücadele veren milliyetçi aydınların Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip ettikleri ve Atatürk ve Türk inkılabının bu ülkedeki etkisinin büyük olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Atatürk, Millî Mücadele, Türk İnkılâbı, Endonezya, Türk-Endonezya İlişkileri.

* Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

ABSTRACT

Mustafa Kemal Atatürk was not only a founder of modern Turkey, but also a world leader who had become a source of inspiration for many countries, especially for the Muslim ones. For instance, in Indonesia, which lies in the far east region of the Islamic world and is a largest populous Muslim country of the world, many intellectuals were inspired from the works and ideas of Atatürk in Turkey and they felt great respect for him. Therefore, this article aims to focus on the echoes and the impacts of Turkish national movement conducted under the leadership of Atatürk towards the European expansionist countries and of the various reforms achieved by him in Turkey afterwards. In this respect, we tried to investigate the following subjects to a large extent by using the Indonesian sources as well. These include mainly Atatürk's military achievements in the national struggle and the impacts of Turkish national movement on Indonesia, the echoes of the abolition of the caliphate in Turkey upon the Indonesian Muslim people, the influences of the reforms conducted by Atatürk in Turkey upon the Indonesian intellectuals and finally the discussions on the form and structure of the proposed future independent Indonesian state between the nationalist intellectuals and the Islamic leaders. In short, we can conclude that the Indonesian intelligentsia, particularly those nationalist leaders who were concerned with the struggle of their country's independence, followed very closely the developments in Turkey, and that the impacts of Atatürk and Turkish revolution upon this country were very great.

Key Words

Atatürk, National Struggle, Turkish Revolution, Indonesia, Turkish-Indonesian Relations.

Giriş

Mustafa Kemal Atatürk sadece modern Türkiye'nin kurucusu olarak kalmamış, aynı zamanda Asya ve Afrika'daki pek çok İslam ülkesi ve bu ülkelerin milli önderleri için de örnek ve model bir şahsiyet olmuştur. Özellikle İran Şahı Rıza Pehlevi, Afganistan Kralı Amanullah Han, Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba gibi devlet adamları Atatürk'ün şahsına büyük hayranlık duymuşlar ve onun Türkiye'de gerçekleştirdiği inkılaptan ilham alarak kendi ülkelerinde de benzeri reformlar yapmaya çalışmışlardır. İslam dünyasının doğu uç bölgesinde yer alan ve 180 milyonu aşkın müslüman nüfusuyla dünyanın en kalabalık İslam ülkesi konumundaki Endonezya'da da birçok aydın ondan etkilenmiştir. Bilhassa Atatürk'ün Avrupalı istilacı devletlere karşı başlattığı milli mücadele hareketinden ve onun modern Türkiye'yi milli ve laik bir devlet olarak teşkilatlandırmasından ve her şeyden önemlisi de onun Türkiye'de gerçekleştirdiği inkılaplardan derinden etkilenmişler ve kendileri için Atatürk bir esin kaynağı olmuştur. Bir dünya lideri olarak onun şahsiyeti ve düşünce sistemine büyük saygı ve hayranlık duymuşlardır. Kendi ülkelerini yabancı baskısından kurtarmada ve bağımsızlığa kavuşturmada, ülkelerini yeniden yapılandırmada, milli kimliklerin oluşmasında ve modernleşme sürecine geçilmesinde onun Türkiye'de gerçekleştirdiği reformlardan esinlenmişlerdir. İşte bu makalede, Atatürk ve Türk inkılabının Endonezya'da ne gibi yankılar uyandırdığını ve ne tür etkiler bıraktığını tespit etmeye çalışacağız.

1. Atatürk'ün Askerî Başarıları ve Millî Mücadele'nin Yankıları

Türkiye'de Atatürk'ün önderliğinde Batılı devletlere karşı verilen milli mücadele ve kazanılan zafer, birçok İslam ülkesinde olduğu gibi Endonezya'da da büyük yankılar uyandırmış ve bu ülkelerin genç aydınları ve bağımsızlık taraftarı hareketler üzerinde derin tesirler bırakmıştır. Her ne kadar Endonezya coğrafi konumu nedeniyle Türkiye'den çok uzaklarda bulunmasına rağmen, Endonezyalı aydınlar İslam dünyasındaki önemi ve ağırlığı sebebiyle Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip etmekteydiler. Nitekim, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin karşılaştığı

uluslararası baskılar, Endonezya halkının Türkler'e karşı sempatisini daha da artırmış ve Atatürk'ün önderliğinde yürütülen milli mücadele hareketini, Endonezyalılar kendi hareketi gibi telakki ederek destek vermişlerdir. Milli mücadelenin başarıya ulaşmasıyla birlikte Endonezyalı aydınların çoğu sömürge yönetimiyle "işbirliği yapmama" anlamına gelen non-cooperation politikası benimseyerek Türk inkılabı onlar için bir ilham ve güç kaynağı oluşturmuştur. Türk milli mücadelesinin başarıya ulaşması, "Asya için bir hürriyet şafağının başlangıcı" olarak telakki edilmiş ve Endonezya halkının da kendi milli mücadelelerini hiçbir dış destek almadan kendi iç güçleriyle ve azimleriyle başarabilecekleri inancını artırmıştır. Yeni Türkiye'nin milli bir devlet olarak kurulmasından sonra, çoğu Asya toplumlarında olduğu gibi Endonezya'da da sömürge yönetiminin bir gün mutlaka yıkılacağı fikri güçlenmiştir. Endonezyalı milli önderlerden ve geleceğin Cumhurbaşkanı yardımcısı ve başbakanı Muhammed Hatta'nın deyimiyle o dönem aydınları tarafından "Ankara modern milliyetçilik cereyanının Mekkesi" olarak tasavvur edilmiştir.¹

Endonezyalı aydınlar, özellikle Endonezya milliyetçiliği fikrini savunan ve geleceğin ilk Cumhurbaşkanı Sukarno ve yardımcısı Muhammed Hatta gibi o dönemdeki genç aydınlar Endonezya'nın bağımsızlığının mutlaka sağlanması gerektiğini ve bunun da Türkiye'de olduğu gibi yalnız Endonezya'nın kaynaklarını kullanarak ve Endonezya halkının kendi gayretleri sonucunda kazanılacağını savunmaktaydılar. Diğer ülkelerdeki özgürlük mücadelelerine büyük bir sempatiyle bakmalarına rağmen, her ülkenin kendi bağımsızlığını kendi kaynaklarına dayanarak kazanabileceğini vurgulamaktaydılar. Nitekim 1928 yılında milliyetçilerin lideri Sukarno, yaptığı bir konuşmada Endonezyalıların bağımsızlığının ne İslam dünyasının uluslar arası panislamizm hareketinden ne de Moskova'daki uluslar arası komünist hareketten yardım alarak kazanılacağını

¹ Muhammiad Hatta, "A Message to the People of Turkey", *Koleksi Muhammad Hatta* (2), No:35, 1950, Arsip Nasional Republic Indonesia, Jakarta. Bu mektubun tam metni için bkz., EK 1.

mümkün olmadığını söylemekteydi. Ona göre, bağımsızlığın kazanılması ancak Endonezya halkının kendi öz kaynaklarıyla gerçekleşebilecekti.²

Türkiye'deki milli mücadelenin zafere ulaşması, yalnız Endonezya'da değil komşu ülke Malezya'da da büyük yankılar uyandırmış ve Atatürk'ün şahsı ve fikirleri özellikle Batı eğitimi almış genç nesiller arasında derin tesirler bırakmıştır. 1930'lu yıllarda Malezya'da bulunan İngiliz yazar L. R. Wheeler, Mustafa Kemal Atatürk'ün portrelerinin Hint asıllı müslümanların sahip olduğu dükkanlardan, özellikle genç Malaylar'ın yüzlerce elde ettiklerini ve evlerinin ve dükkanlarının köşelerine astıklarına dikkat çekmektedir. O, genç Malaylar'ın "İtilaf devletlerinin karşı konulmaz gücüne karşı ayaklanan bir Asya gücü fikrinden etkilendiklerini söyler". Yine ona göre, Malay basını Atatürk tarafından gerçekleştirilen reformları halka aktarmakta ve özellikle modern eğitim almış Malaylar Türkiye'yi gıpta etmekteydiler.³

2. Türkiye'de Hilâfetin Kaldırılışının Yankıları

Türkiye'de hilâfetin kaldırılışı, birçok İslam ülkesinde çeşitli yankılara ve hatta çeşitli tartışma ve toplantıların yapılmasına sebep olduğu gibi öteden beri Osmanlı halifesine karşı manevi bir bağlılık duyan ve hutbelerinde halifenin adını zikreden Endonezya müslümanları, özellikle muhafazakar dini çevreler ve cemiyetler tarafından üzüntüyle karşılanmıştır; ancak toplumun çoğunluğunu oluşturan diğer kesimler, özellikle milliyetçi, sosyalist ve aristokratik eğilimli aydınlar bu olayı anlayışla karşılamışlardır. Hatta, Türkiye'de hilâfetin kaldırılması bölgedeki müslüman toplumların Atatürk için öteden beri besledikleri coşku ve heyecanı biraz azaltmış olmasına rağmen, bunun pek fazla etkilemediği de görülmektedir. Mesela, sultanlıkla yönetilen Malezya'daki çoğu Malay eyaletlerinde

2 George McT. Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia*, Ithaca, New York: Cornell University Press, 1952, s. 90.

3 A. C. Milner, "Türk İnkılâbının Malezya'daki Etkileri" (Çev: İsmail Hakkı Göksoy), *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:5, yıl: 1998 (baskı:2000), s.255.

halk daha çok Malaylı sultanlara bağlılık gösterdikleri için bu aristokratik çevrelerde hilafetin kaldırılışı pek o kadar önemli değildi. Diğer taraftan Penang ve Singapur gibi doğrudan İngiliz yönetimi altında bulunan ve kozmopolit bir yapıya sahip olan eyaletlerde ise, bazı müslüman çevrelerde, özellikle Hint asıllı müslümanlar arasında öteden beri Osmanlı halifesine duyulan manevi bağlılıktan dolayı, hilafetin kaldırılışıyla ilgili olarak duydukları üzüntü daha fazlaydı.⁴

Endonezya'da da benzeri bir durum söz konusu idi. Özellikle muhafazakar müslüman çevreler hilafetin kaldırılışını üzüntüyle karşılarken, milliyetçi, sosyalist ve modernist eğilimli müslüman çevreler hilafet kurumuna pek sıcak bakmadıkları için bunu anlayışla karşılamışlardır. Endonezya'da muhafazakar müslüman çevreler hilafet meselesine ve dolayısıyla da Kahire ve Mekke'de yapılacak olan hilafet toplantılarına modernist eğilimli dini gruplardan daha fazla önem vermişler, fakat onlar Vehhabi olması sebebiyle Suudi Arabistan'ın konuyla ilgili girişimlerine de ihtiyatla yaklaşmışlardır. Diğer taraftan modernistler hilafetin Türkiye'de kaldırılması ve başka bir yerde yeniden kurulamamasından sonra bu konu üzerinde fazla da durmamışlardır.⁵ Bu bağlamda millî duyguları daha fazla ön plana çıkaran yenilikçi müslüman aydınlar, hilafet konusunda dini bakımdan tarafsız olan milliyetçi ve sosyalistlerin görüşlerine daha yakındılar. Milliyetçilere göre, bir İslam ülkesindeki İslâm'a dayalı bir partinin veya teşkilatın "İstanbul'daki bir halifeden.... yardım bekleme-si" boşuna bir gayret idi. Hatta bazı modernistlere göre İslam, milliyetçilikle uyuşabilir ve İslâmiyet millî duyguların gelişmesine önemli katkı sağlayabilirdi.⁶

Türkiye'de hilâfetin kaldırılışını, Endonezya'da sosyalist fikirlere de sahip bazı yenilikçi İslâmcı gruplar, özellikle Sarekat İslâm'dan ayrılan

4 Milner, "Türk İnkılâbının Malezya'daki Etkileri", s.258-259.

5 Deliar Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia, 1900-1942*, London/Oxford/Kuala Lumpur: Oxford University Press, 1973, s.316.

6 Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia*, s.91.

Solo'daki Misbah grubu anlayışla karşılaşmıştı. 15 Nisan 1924 tarihli Medan Moeslimin adlı gazetelerinde konuyla ilgili olarak yayımladıkları bir yazıda Türkiye'ye gönderilen telgrafların içeriği hakkında bilgi verdikten sonra, halifeliğin uluslararası bir özelliğe sahip olmasının Türkiye'yi sıkıntıya soktuğunu ve Mustafa Kemal'in yaptığından başka bir çözüm yolunun olmadığını belirtti. Yazıda ayrıca, Endonezyalı müslümanların Türkiye'deki halifeyle ilgilenmeleri yerine, kendi ülkelerinin kaderi ve geleceği ile ilgilenmelerinin daha yararlı olacağını, İslam birliğinin hiçbir zaman tehlikede olmadığını, çünkü Kuran'ın ifadesiyle "innemel müminune ihvatün (muhakkak, bütün müslümanlar kardeştir)" düsturunun her zaman geçerli olduğunu ve her müslüman toplumun kendi işini kendisinin düzenleyeceğini vurguladı.⁷

Bununla birlikte muhafazakar çizgide yer alan ulema ile Muhammediye gibi yenilikçi çizgideki dini teşkilatlar, hilafet meselesini görüşmek için düzenlenen Kahire ve Mekke konferanslarına heyet göndermek için çeşitli tartışma ve toplantılar düzenlediler. Mart 1924'te Mısır bir hilâfet kongresi düzenleyeceğini ilan ettiğinde, ülkedeki dini teşkilatların temsilcileri Ekim ve Aralık 1924 tarihlerinde Surabaya'da toplanarak Kahire'ye gönderilmek üzere bir heyet teşkil ettiler. Ancak, Kahire konferansının ertelenmesiyle birlikte Endonezyalı dini liderlerin ilgisi, Suudi Arabistan'da Kral İbni Suud'un düzenleyeceği Mekke konferansına çevrildi. Kralın düzenleyeceği hilafet konferansı ile ilgili davet, Cava'daki müslüman liderler arasında hem 21-27 Ağustos 1925 tarihleri arasında Yogyakarta'da yapılan Dördüncü İslam Kongresi'nde hem de 6 Şubat 1926 tarihinde Bandung'da yapılan Beşinci İslâm Kongresi'nde tartışıldı. Ancak, daha ziyade yenilikçi müslüman grupların hakim olduğu bir ortamda geçen bu toplantılarda, konferansa hangi dini grubun üyelerinin katılacağı ve konferansa ne gibi tekliflerin götürülmesi hususundaki tartışmalara yol açtı. Gelenekçi ulemanın bağlı olduğu Nehdatü'l-Ulema (NU) adlı dini teşkilat,

7 E. Gobe, "Hedendaagsche Strijd over het Chalifaat", *Koloniale Studien*, VIII/1, The Hague 1924, s.539-540.

Suudi Arabistan kralına iletilecek teklifler arasına Vehhabiler'in tüm mezheplere, türbelere ve geleneksel dinî uygulamalara saygı göstermeleri hususunun eklenmesini istedi ve bu yönündeki istekleri reddedilince de geleneksel ulema bu toplantılardan ayrılarak ayrı bir Hicaz Sorunları Komitesi oluşturdular.⁸ Bu komitenin Ocak 1926'da yaptığı toplantıda İbni Suud'a iki heyet gönderilmesi kararlaştırıldı: bunlardan biri hilâfet konusuyla ilgilenilecek, diğeri de kraldan hak mezheplerin ve geleneksel dini uygulamaların korunması ve hac şartlarının geliştirilmesi hususunda tedbirler almasını isteyecekti. İbni Suud'la görüşmek için Cidde'deki Hollanda konsolosluğu aracılığıyla 2 Haziran 1926 tarihine randevu alınmasına rağmen, iki heyet de gemi rezervasyonlarını yaptırmada geciktiği için ülkeden ayrılamadı. Bunun yerine NU, aldıkları kararların muhtevasını İbni Suud'a telgrafla bildirdiler ve bunların Hicaz kanunları içerisinde yer almasını talep ettiler.⁹

Bu arada Nehdatü'l-Ulema'nın taleplerine hiçbir cevap verilmezken, 1926 yılında Mekke'de yapılan hilafet konferansına yenilikçi müslüman liderlerden H.O.S. Cokroaminoto ve K.H. Mas Mansur katılmışlar ve bu konferans da başarısızlıkla sonuçlanmıştır.¹⁰ Dolayısıyla hilafet meselesi, Endonezya'da en sonunda muhafazakar ve yenilikçi gruplar arasında bir iç dini rekabete dönüşmüş ve söz konusu konferansın da Suudilerin Vehhabi kimliğinin gölgesinde yapıldığından sonuca varıcı bir gelişme yaşanmamıştır.

3. Reformların Aydınlar Üzerindeki Etkileri

Türkiye'de hilafetin kaldırılışına ve daha sonra gerçekleştirilen reformlara karşı bazı dini çevrelerde Atatürk'ün şahsına ve inkılâplarına karşı olumsuz düşünceler oluşmaya başlasa da, gerek Endonezya'da gerekse Malezya'daki milliyetçi müslüman çevrelerin Türk inkılâbı hakkın-

8 Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.222-223.

9 Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.224-225.

10 Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.226.

da besledikleri yaygın alaka ve olumlu tavır hakkında hiç kuşku yoktur. Dönemin Malayca ve Endonezyaca gazete ve dergilerdeki aydınların yazılarına bakıldığında, Türk devrimlerine detaylı bir şekilde yer verdikleri görülür. Ayrıca, 1920'li ve 1930'lu yıllarda yayımlanan Malayca kitap kataloglarına bir göz atıldığında da inkılapla ilgili birçok kitabın basıldığı görülür. Mesela, Malezya'da Kelantan'daki bir yayınevi Atatürk'ün biyografisi ile Türkiye'deki gelişmeleri konu alan birkaç tane roman dahi yayımlamıştı. Yine 1930'lu yıllarda Penang'da Atatürk'ün hayat hikayesini ve onun inkılaplarını teferruatlı bir şekilde konu edinen *Türki dan Mustafa Kemal Atatürk (Türkiye ve Mustafa Kemal Atatürk) ile Turki dan Tamadunnya (Türkiye ve Medeniyeti)* adlı kitaplar yayımlanmıştır.¹¹ Türkiye ve Medeniyeti adlı kitabın yazarı İbrahim Mahmud, Türk inkılabını ayrıntılı bir şekilde ele alır ve kitabı tamamen Malaylı okumuş kesimlere faydalı olması amacıyla yazdığını belirtir. O, yeni Türkiye'yi "İslam'da ilerlemeyi başaracak ilk ülke" olarak takdim eder. Bu tür eserler vasıtasıyla Türk inkılâbının Malaylar arasında modern Batı düşüncesinin gelişmesine de katkıda bulunduğunu söylemek mümkündür.¹²

Malezya'da Türk inkılâbına sadece bazı muhafazakar İslâmcı çevreler ile aristokrat kesime mensup Malaylı idareci kesimler kuşkuyla bakmışlardır. Bu çevreler Atatürk'ün askeri başarıları ve Türkiye'nin yeni ilerleme ruhundan övgüyle bahsederlerken, inkılabın beraberinde getirdiği reformların çok aşırı gittiği inancını taşımaktaydılar. Malay yönetici kesimin, yani kraliyet taraftarı aydınlar ile batılılaşma ve millileşme hareketlerinin aşırılığından etkilenen bazı İslami çevreler dışında Türk inkılâbı Malay toplumunun diğer önemli ve çoğunluktaki grubu, özellikle çağdaşlaşma ve millileşme taraftarı aydın kesimler tarafından samimi bir şekilde alkışlanmıştır. Hatta, siyasî eğilimler içerisinde bu sonuncu gruba bağlı olan aydınlar, Malezya'da "Türk tipi" olarak adlandırılmıştır. Bağımsız Malezya'nın ilk başbakanı Tunku Abdurrahman da, Ata-

11 Milner, "Türk İnkılâbının Malezya'daki Etkileri", s.260.

12 Milner, "Türk İnkılâbının Malezya'daki Etkileri", s.267-269.

türk'ün milliyetçilik anlayışını tasdik edici konuşmalar yaptığı ve ondan etkilendiği için "Türk tipi" grubun en belirgin lideri olarak kabul edilmiştir.¹³

Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği reformların aydınlar üzerindeki etkisi Endonezya'da daha fazla görülmektedir. Nitekim bu ülkede, Atatürk'ün reformları geleceğin ilk Cumhurbaşkanı ve milli önderi Sukarno ile İslamcı lider Muhammed Natsir arasında ateşli bir tartışma konusu olmuş ve neticede siyasi bir polemige dönüşmüştür. Sukarno modern Türkiye'yi Endonezya'nın takip etmesi gereken bir model ülke olarak önerken, Muhammed Natsir Atatürk'ün özellikle din ile ilgili görüşlerini ve politikalarını öven Sukarno'ya karşı çıkarak onu şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Büyük bir Atatürk hayranı olan Sukarno, 1940 yılında Pandji İslam adlı bir dergide yeni Türkiye'de dinin yeri ve din ile devlet ilişkilerinin ayrılması hususunda bir dizi makale yayımlayarak Türkiye'yi takip edilmesi gereken model bir İslâm ülkesi olarak sunmuştur. Ancak, onun yazıları ve din ile ilgili ortaya koyduğu görüşleri Endonezya'daki bazı İslâmci çevreler, özellikle İslâmiyet'i sadece bir din olarak değil, aynı zamanda bir ideoloji olarak da gören bazı kesimler arasında tartışma yaratmıştır. İslâmcıların liderlerinden Muhammed Natsir de, Sukarno'nun yazılarına cevap olmak üzere çeşitli makaleler yazmış ve bu tartışma neticesinde iki liderin arasında yaşanan bir polemige dönüşmüştür.

Bu tartışmayı detaylı bir şekilde değerlendirmeden önce kısaca her iki liderin hayatı hakkında birkaç bilgi verelim. Her iki lider de eğitimlerini Endonezya'daki Avrupa eğitim sistemi uygulayan Hollanda sömürge okullarında aldılar. Cavalı bir öğretmenin çocuğu olarak Surabaya'da doğan Sukarno (1901-1970), geleneksel Cava kültürüne hakim eğitilmiş bir aile çevresinde yetişirken, Sumatra'nın Minangkabau bölgesinden gelen Muhammed Natsir (1908-1993) ise dindar bir aile çevresinde dünyaya gelmişti. İlk ve orta tahsilini babasının görev yaptığı Cava'nın Majakerta şehrinde, lise eğitimini ise Surabaya'da yapan Sukar-

13 Milner, "Türk İnkılabının Malezya'daki Etkileri", 265.

no, 1926 yılında Bandung'daki yüksek okul seviyesindeki Teknik Kolej'i bitirmişti. İlk tahsilini ve özel dini eğitimini Minangkabau'da alan Natsir de, lise eğitimini Bandung'da yapmış ve yüksek okul seviyesindeki Batavia Hukuk Koleji'ni bitirmişti. Henüz bu sömürge ülkesinde bir üniversite olmadığı için eğitimlerini kolej seviyesinde tamamlamışlar ve Natsir Hollanda'da ekonomi üzerine üniversite bursu kazanmasına rağmen gitmemişti. Her ikisi de gençlik yıllarından itibaren sömürge yönetimine karşı büyük bir nefret duymaya başlamışlar ve çeşitli dergilerde yazılar yazarak görüşlerini ortaya koymaya çalışmışlardı. Natsir, Bandung'daki yenilikçi İslami çevrelerin, özellikle Persatuan Islam adlı modernist eğilimli dini teşkilatın etkisi altına girerken, Sukarno da 1927 yılında Endonezya Milliyetçi Derneği'ni kurmuş ve ertesi yıl bu derneği Endonezya Milliyetçi Partisi (*Partai Nasional Indonesia-PNI*) adıyla anılan siyasi bir partiye dönüştürmüştü. Zamanla Endonezya için bir milli bayrak, bir milli marşın oluşturulmasında önemli rol oynayan bu partinin temel hedefi sömürge yönetimi ile işbirliği yapmamak ve geniş halk katılımını sağlayarak Endonezya'nın bağımsızlığını kazanmaktı. Bundan dolayı da 1930 ve 1940'lı yıllar arasında çeşitli aralıklarla hapsede yattı ve sömürge yönetiminin gözetimi altında kaldı. Endonezya'nın bağımsızlık hareketine önderlik yapan Sukarno, 17 Ağustos 1945 tarihinde Muhammed Hatta ile birlikte Endonezya'nın bağımsızlığını ilan etti ve 1945-1965 yılları arasında Endonezya'nın ilk kurucu Cumhurbaşkanı görevini yürüttü.¹⁴ Sukarno'nun milliyetçilik fikrine karşı çıkan Natsir ise, 1930'lu yıllarda Endonezya İslam Partisi'nin (*Partai Islam Indonesia-PII*) Bandung şubesi başkanlığını, 1945'ten sonra da İslâmcı Maşumi Partisi'nin liderliğini yaptı ve koalisyon hükümetlerinde bakanlık ve başbakanlık görevlerinde bulundu. 1960 yılında ülkedeki ayrılıkçı

¹⁴ Sukarno'nun hayatı hakkında bkz., J.D. Legge, *Sukarno: A Political Biography*, London: Allen Lane, The Penguin Press, 1972; M. C. Ricklefs, *A History of Modern Indonesia*, London: Macmillan Education Series, 1987, s.173-175; Robert van Niel, *The Emergence of the Modern Indonesian Elite*, The Hague/Bandung: W. Van Hoeve Ltd., 1960, s.228-229. İslam hakkındaki görüşleri için bkz., B.J. Boland, *The Struggle of Islam in Modern Indonesia*, The Hague: Martinus Nijhoff, 1982, s.123-134.

hareketlere destek verdiği gerekçesiyle lideri olduğu parti kapatılırken, kendisi de bir süre gözetim altında tutuldu.¹⁵

Sukarno, Atatürk'ün ölümünden yaklaşık bir buçuk yıl sonra 1940 yılı ortalarında *Pandji Islam* adlı bir dergide "Apa Sebab Turki Memisah Agama Dari Negara ? (Türkiye Dini Devletten Niçin Ayırdı ?)" başlığı altında din ile devlet ilişkileri üzerine kaleme aldığı bir dizi makalesini yazarken genellikle Türk aydınlarının ifadelerinden ve Türkiye üzerine Avrupalı yazarlar tarafından yazılmış eserlere dayanarak hazırladığı görülmektedir. Batıyı ilerlemenin bir örneği olarak gören Sukarno, Türkiye ile ilgili yazdığı her makalesinin başına Ziya Gökalp'in "Biz Doğu'dan geliyoruz, Batı'ya doğru yürüyoruz" sözünü koymuştur.¹⁶

O, Türkiye ile ilgili olarak okuduğu kitapların bir kısmını ilk yazısında belirtir. Bunlar arasında Halide Edib'in *Turkey Faces West* adlı eseri, Ziya Gökalp'in yazıları, Stephen Ronart'ın *Turkey Today*, Klinghardt'ın *Angora Konstantinopol*, Francis Woodsmall'ın *Moslem Women Enter a New World*, Harold Armstrong'un *Turkey in Travail* adlı kitaplarını sayar. Batı dillerindeki bu kitapların yanı sıra Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan konuşmaları, özellikle Atatürk'ün konuşmalarını ve onunla ilgili biyografik yazıların bulunduğu çeşitli yayınlardan da istifade ettiğini kaydeder. O, Türkiye'ye gidip gelişmeleri takip etme imkanı olmadığını, ancak özel kütüphanesinde sınırlı imkanlarla modern Türkiye ile ilgili kitaplarının sayısının 20'yi geçmediğini, ancak buna rağmen eldeki veriler ışığında Türkiye'deki din ve

15 Natsir'in hayatı için bkz., Ajib Rosidi, *Muhammad Natsir: Sebuah Biografi*, Jakarta: Girimukti Pasaka, 1990; Yusril Ihza, "Combining Activism and Intellectualism: the Biography of Mohammad Natsir (1908-1993)", *Studia Islamika*, II/1, Jakarta 1995, s.111-147.

16 "Apa Sebab Turki Memisah Agama Dari Negara (Türkiye Dini Devletten Niçin Ayırdı ?)" başlığı altında haftalık *Pandji Islam* dergisinin 1940 yılı Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında yayımladığı bir dizi makalesi, daha sonra 1959 yılında diğer tüm yazılarıyla birlikte *Di-bawah Bendera Revolusi* adlı hacimli bir kitabında toplanmıştır. Bu eser, ayrıca *Under the Banner of Revolution* adıyla İngilizce'ye de tercüme edilmiştir. Bu çalışmada önce aslı, sonra da çevirisi kaynak gösterilmiştir.

devlet ilişkileri hakkında bir kanaatin oluşmasının mümkün olduğunu söyler.¹⁷

Sukarno Endonezya'da bazı çevrelerin Türkiye'de yapılan inkılâplarla ilgili olarak halkı yanlış düşüncelere sevk ettiklerini ve bunun düzeltilmesi gerektiğini vurgulayarak ilk yazısına başladı. O, bazı çevrelerin modern Türkiye'deki yeni liderlerin İslâm ve din aleyhtarı bir politika sürdürdükleri ve dini kurumları kapattıkları yönündeki propagandalarına cevap olmak üzere şunları söyler:

“İnsanlar nasıl olur da kolayca genç Türkiye'ye iftira ederler ! İnsanlar kendi gözleriyle görmeden, çeşitli çizgilerdeki kitapları daha önce hiç okumadan Genç Türkiye'deki tüm durum hakkında hiçbir bilgiye sahip olmadan Türkiye'yi suçlamaktadırlar, hiç de gerçek olmayan şeylerle ona iftira atmaktadırlar. Türkiye'nin dini tamamen kaldırdığını söylerler. Halbuki durum hiç de öyle değildir...”¹⁸

Sukarno, modern Türkiye'de yapılanların dini yok etmek değil, bilakis dini kendi ulvi mecrasına çekmek olduğunu belirttikten sonra, yeni liderlerin gelişmeyi engelleyici geleneksel dini yapılanmaya ve bağınaz din adamlılığına karşı olduğunu vurgular. Kişisel bir inanç olarak dinin varlığının hiçbir zaman inkar edilmediğini, camilerdeki dini merasimlerin ve diğer dini uygulamaların eskisinden daha özgür bir şekilde yapıldığını kaydeder. O, ilk makalesinde Türkiye'nin İslâmiyet'in daha da güçlenmesi için dini devlet işlerinden ayırdığını, aynı zamanda böyle bir sistemde devletin daha güçlü olacağını söyler. O, dinin kralların ve diktatörlerin ellerinde her zaman bir baskı aracı olarak kullanıldığını vurguladıktan sonra sözlerine şöyle devam etti:

17 Sukarno, “Apa Sebab Turki Memisah Agama Dari Negara ?”, *Dibawah Bendera Revolusi*, I-II, Jakarta: Panitia Penerbit Dibawah Bendera Revolusi, 1965, s.403; İngilizce çevirisi için bkz., Sukarno, “Why Has Turkey Separated Religion from the State”, *Under the Banner of Revolution*, I-II, Djakarta: Publication Committee, 1966, s.387-388.

18 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.404; *Under the Banner of Revolution*, I, s.388.

“...Evet, gerçekten belki de adil bir şekilde söylenildiği gibi Genç Türkiye’nin liderlerinin hedefleri İslamiyet’i baskı altına almak, İslam’a zarar vermek ve İslam’ı yok etmek gibi kötü niyetleri yoktur. Bilakis, onlar tamamen İslam’ı geliştirmek veya en azından onun gelişmesini engelleyen bağlardan İslâm’ı kurtarmak, diğer bir ifadeyle onu devletin bağlarından, hükümetin bağlarından, ülkeyi diktatörce ve dar görüşlüce yöneten kimselerin bağından kurtarmaktır. Diğer taraftan devletin bağlarından kurtarmak, aynı zamanda devletin muhafazakar dini görüşlerden kurtulması demektir. Yani, devletin geleneksel kanunlardan İslam’ın gerçek ruhuyla gerçekten çatışmalı olmayan ve her zaman ilerleme ve modernliğe ulaştıran devletin faaliyetleri için açıkça engel olan Ortodoks müslüman kavramlardan kurtulması demektir. Böylece İslam kendisinin özgür olabilmesi için devletten ayrılmıştır; devlet de özgür olabilmesi için dinden ayrılmıştır, yani İslam’ın kendisi daha iyi gelişebilmesi için ve İslam’ın da daha iyi büyümesi için ve diğer taraftan da devletin daha başarılı olabilmesi için.... birbirlerinden ayrılmışlardır.”¹⁹

Sukarno bu ilk makalesinde ayrıca Atatürk’ün Türkiye’de gerçekleştirdiği devrimlerin doğru veya yanlış olup olmadığını ancak gelecek tarihin karar vereceğini vurguladı. Eski ulemanın din ile devlet işleri hususunda tam bir ittifak halinde olmadıklarını söyleyen Sukarno, bunu da Mısırlı Ali Abdürrezzak’ın *el-Islam ve'l-Usulü'l-Hukm* adlı risalesine atıfta bulunarak, Hz. Peygamber’in esas vazifesinin dini tebliğ etmek olduğunu ve siyasi bir devlet ve hilafet kurumu oluşturmak gibi bir görevinin olmadığını belirtmekteydi. Stephen Ronart’a atıf yaparak da İstanbul’da bile önde gelen bir din aliminin din ile devlet işlerinin mutlaka birlikte yürütülmesi gibi bir şartın olmadığını vurguladı.²⁰

Sukarno ikinci makalesinde dini devletten ayırmanın ekonomik temelleri ve Türkiye’nin ekonomik alandaki faaliyetlerini konu edindi. Os-

¹⁹ Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.405; *Under the Banner of Revolution*, I, s.389.

²⁰ Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.406-407; *Under the Banner of Revolution*, I, s.390-391.

manlı döneminde ülkenin ekonomisinin zayıf olduğunu ve bunun da sebebinin toplumun gönlünde yer eden “kısmet” ve “kader” anlayışlarının etkili olduğunu, toplumda çeşitli hurafelerin yaygınlaştığını, Osmanlı döneminde akıl ile bilimin göz ardı edildiğini ve bilim olarak sadece tarikat ve tasavvuf okutulduğunu, bundan dolayı da toplumda hurafelerin yaygınlaştığını ve muska takmanın yaygınlaştığını, hatta şeyhülislam ve diğer müftülerin bile bu tür uygulamaları teşvik ettiklerini yazmaktaydı. Hükümet görevlilerinin bile, namaz kılmak ve oruç tutmak bahanesiyle devlet dairelerine geç geldiklerini ve resmi işlerin aksamasına yol açtıklarını, devlette yolsuzlukların arttığını ve hatta bazı mollaların bile “Allah’ın kanununu” uygulamayan yöneticilerin zamanında devlet malının çalınmasına cevaz verdiklerini belirtti. Diğer taraftan Cumhuriyet döneminde yapılan birçok hamleler ve yeni kurulan fabrikalar sayesinde Atatürk’ün Osmanlı döneminin aksine ekonomik alanda da birçok başarılar kaydettiğini belirtti.²¹

Sukarno, üçüncü makalesinde de önce Anadolu’da kurulmuş eski devletler ve eski kültür ve medeniyetler hakkında kısa bilgiler verdi; daha sonra da Osmanlı devletinin yükselişini ve tüm İslam dünyasına hakim oluşunu, gerileme dönemindeki ıslahat hareketlerinden bahsetti. Ardından da din ile ilgili olarak alınan kararlarda siyasî gerekçeleri açıklamaya çalıştı. Ona göre, Türkiye’nin gücünün zayıflamasının en önemli nedenlerinden birinin de şeyhülislâm ve ona bağlı müftülerin yetkilerinin yükseliş döneminden sonra çoğaltılmasıydı. Bu bağlamda o, Türkiye’nin gücünün zayıflamasının esas nedenini Sultanın ve onun generallerinin yetkilerinin azaltılması ve şeyhülislâm ve ona bağlı müftülerin yetkilerinin çoğaltılmasına bağlamaktaydı. Bundan dolayı Osmanlı halifesi “Avrupa’nın hasta adamı” olmuştu.²²

21 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.407-409; *Under the Banner of Revolution*, I, s.394-402.

22 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.412-427; *Under the Banner of Revolution*, I, s.403-413.

Sukarno'nun dördüncü makalesi büyük oranda Genç Türkler'in yükselişi ile ilgiliydi. Bununla birlikte Osmanlı döneminde din ile devlet işlerinin birlikte yürütülmesinin sakıncaları üzerinde de durdu. Ona göre Atatürk'ün devleti dinden ayırmasının diğer bir sebebi de, Türkiye'nin kendi tarihi gelişimiyle bağlantılıydı. O, devletin ve dinin birleştirildiği bir idari sistemde her zaman bir çatışma olacağını ve böyle ikili bir sistemin devletin gücünü ve dinamizmini zayıflatacağına inanmaktaydı. O, bu konuda şöyle dedi:

“Osmanlı hanedanı güçlü şahsiyetleri olan sultanlara sahip olmadığı zaman ve yine Osmanlı hanedanı I. Selim, I. Süleyman ve II. Mehmed gibi demir yumruğu olan şahsiyetlere sahip olmadığı zaman, hükümetteki ikili sistem her zaman bir fren vazifesi gördü ve devletin her hareketine engel teşkil etti....

Ne zaman bir hükümet sistemi, sadece yönetimle ilgili bir sistem olmazsa veya her şeye kendisinin karar verebileceği güçlü bir kişiye [devlet başkanına] dayanmazsa, devletin ve dinin ikiliği sistem içinde bir çatışma yaratır ve böyle ikili bir sistem her zaman devletin gücünü ve dinamizmini zayıflatar, yavaşlatır, engeller veya mani çıkarır.”²³

Sukarno'ya göre, Atatürk'ün Türkiye'de dinle ilgili olarak yaptığı en önemli şeyin dini katı ve muhafazakar ulemanın elinden alarak onu gerçek sahibi olan Türk halkının eline teslim etmesiydi. Sukarno yazısına şöyle devam etti:

“Kısacası, Kemal Atatürk'ün ve onun arkadaşlarının dini dışladıklarını ve dine karşı düşman olduklarını veya dini yok etmek istediklerini söyleyemem. Bilakis onlar, dinin eskiden olduğu gibi halkı ve devleti zayıflattığını ve devletin ilk devirlerindeki gerçek din anlayışını zayıflattığına kanaat etmişlerdir. Dolayısıyla halihazırda dinin zayıflatıcı fikirlerinden ayrılmadığı müddetçe, Türk halkının mevcut zayıflıklardan muhtemel

²³ Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.432; *Under the Banner of Revolution*, I, s.414.

kurtuluşunun da gerçekleşmeyeceğine kanaat getirdiler. Değişim için herhangi bir teklif, her zaman şeyhülislam ve ulemanın katı muhalefetiyle karşılaştı...

Bunun içindir ki, Kemal Atatürk ve arkadaşları dini onların ellerinden alarak onlar kadar katı olmayan ve onlar kadar düşünceyi durdurmayan, bilakis her zaman canlı her zaman gelişmeye açık olan toplumun ellerine iade ettiler..."²⁴

Beşinci makalesinde Sukarno Atatürk'ün dine ve hilafet kurumuna karşı tutumunu ele aldı. Atatürk'ün din aleyhtarı bir kişi olmadığını ve dini toplum hayatından tecrit etmek gibi bir politikasının olmadığını tekrar vurguladıktan sonra, halkın yaşadığı mevcut dini hayatın birçok hurafelerle dolu olduğunu ve bunun da halkın ve devletin gücünü zayıflattığını, hatta halkın dini uygulamaların çoğunun gerçek İslam'la bir ilişkisinin dahi olmadığını ve İslam dininin istişareye dayalı bir demokratik düzen hedeflediğini belirtti. Bu bağlamda, hilafet kurumunun gerekliliğine karşı çıkan Sukarno, eğer böyle bir kurumun varlığı tanınacaksa, bunun mutlaka müslüman toplum tarafından seçilmesini ve sadece dini değil aynı zamanda siyasi yetkilere de sahip olmasını savunmaktaydı. O, hilâfetle ilgili olarak şunları söyledi:

"Gerçek İslâm, sadece seçilmiş ve dünyevi güce sahip bir halife tanıyabilir. Gerçek İslam, Katoliklerin Papasına benzer, yani sadece ve tamamen dini bir lider olarak bir halifenin varlığını hedeflemez. Halife, sadece toplum tarafından seçilmiş olmakla kalmamalı, aynı zamanda o bir kral, bir general ve bir devlet başkanı gibi dünyevî [siyasî] güce de sahip olmalıdır"²⁵

Sukarno halifeliğin seçimle başa geçmesinin sadece İslam'ın ilk devirlerindeki Raşid halifeler zamanında gerçekleştiğini, daha sonra ise sal-

24 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.433; *Under the Banner of Revolution*, I, s.415.

25 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.436; *Under the Banner of Revolution*, I, s.418.

tanatla bütünleştiğini belirtti. Türkiye’de hilâfetin kaldırılışıyla ilgili olarak da Sukarno, milliyetçiliğin gelişmesiyle birlikte milletlerarası bir özelliğe sahip olan hilafet kurumunun zayıfladığını, böyle bir ortamda Türkiye’nin de bu kurumu lağvetmekten başka çaresinin bulunmadığını ve her müslüman milletin kendi devletinin kurumlarını oluşturacaklarını söyledi:

“Böyle bir ortamda, bu milliyetçilik çağında hilafetin devamına imkan olabilir mi? Varlığı gereğince milletlerarası bir özelliği olan bir hilâfet kurumuna ihtiyaç olabilir mi ?”²⁶

Halide Edib’in hilafetle ilgili görüşüne atıfta bulunarak Sukarno, Birinci Dünya Savaşı sırasında halifenin cihad çağrısına müslüman toplumların olumlu cevap vermediklerini ve yönetimleri altında İslam beldeleleri bulunan Avrupalı sömürgeci devletlerin halifenin varlığı sebebiyle Türkiye’ye her zaman kuşkuyla baktıklarını vurguladı ve milliyetçiliğin yükselişiyle birlikte Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Türkiye’de halifelik sisteminin devam ettirilmesinin artık mümkün olmadığını kabul etmekteydi.²⁷

Diğer bir makalesinde de Sukarno dönemin Türk Adalet Bakanı Mahmud Esad Bey’in dinle ilgili görüş ve ifadelerini aktararak Türkiye’deki liderlerin kademeli bir şekilde dini devlet hayatından ayırarak tamamen özel hayatla ilgili bir mesele haline getirdikleri hususu üzerinde durarak bu alanda yapılan reformları özetledi. Ancak, bu yapılanlarla birlikte, İslam dünyasında bazılarının düşündüğü gibi Atatürk’ün komünist Rusya’da olduğu gibi dini toplum hayatından tamamen silmek gibi bir niyetinin olmadığını vurguladı. O şöyle devam etti:

“Bu meseleyi, derin bir şekilde inceledim ve ulaşabildiğim tüm kitaplara baktım ve özellikle bugünkü Türk liderlerinin çeşitli yerlerdeki

²⁶ Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.437; *Under the Banner of Revolution*, I, s.419.

²⁷ Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.437-438; *Under the Banner of Revolution*, I, s.419-420.

konuşmalarını ve yazılarına dikkatli bir şekilde baktım. Sonunda şu sonuca vardım ki, Türkiye'nin dini yok etmek gibi bir hedefinin olmadığını gördüm. Zannediyorum Türkiye'deki durumu dikkatli ve tarafsız bir şekilde inceleyen herkes aynı sonuca ulaşacaktır.”²⁸

Sukarno, Mahmud Esad Bey'in dinin dünyevi otoritelerin elinde bir baskı aracı olduğu yönündeki ifadelerini tekrar sunduktan sonra, şunları söyledi:

“Ne zaman din toplumu yönetmek için kullanıldıysa, din kralların ve diktatörlerin elinde halkı cezalandırmak için her zaman bir araç olarak kullanılmıştır.... Diğer taraftan dinin devletten ayrılması ise dünyayı felaketlerden kurtarır ve dini onun takipçilerinin gönlünde korur.” demektedir.²⁹

Sukarno ayrıca, Ziya Gökalp'den de alıntılar yaparak 1908 yılında Türk kabine üyeliğinden şeyhülislamın çıkarıldığını ve Hıristiyan kiliselerindeki papazlar gibi sadece din işlerinin başkanı konumuna dönüştürüldüğünü vurguladı. Ziya Gökalp'in Türkiye'de ilk defa dini millileştirmeye çalıştığını, ilk defa Kuran'ın Türkçe'ye çevirisine öncülük ettiğini ve birçok müslüman Türk aydınının İslam'ı yeniden yorumlamaya başladıklarını belirtti. Halide Edip'e atıfta bulunarak da Hıristiyan toplulukların dinle ilgili tüm konularda serbestçe karar verebildiklerini, halbuki İslam toplumlarında dinle devletin iç içe girmesinden dolayı müslümanların her zaman hükümetlerin politikalarına bağlı kaldıklarını, bunun da Türkiye'de İslam dininin gelişmesinde büyük bir engel teşkil ettiğini ve dinin siyasi gayeler için bir araç haline geldiğini ifade etti.³⁰

Sukarno yazısında devlet sistemi içinde din-devlet ilişkilerinin en önemli bir konu olduğunu, hatta “üzerinde tartışılan ayrıntılarla ilgili ko-

28 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.440-441; *Under the Banner of Revolution*, I, s.422-423.

29 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.441; *Under the Banner of Revolution*, I, s.423.

30 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.441-442; *Under the Banner of Revolution*, I, s.424-425.

nulardan on, yüz ve hatta binlerce kereden daha çok önemli” olduğunun altını çizdi.³¹ Ayrıca o, Atatürk’ün dinle devlet işlerinin ayrılması konusunda yaptığı işin “dünya tarihini % 100 etkileyen bir hareket” olduğunu ve gerçek İslam’ın kaderini değiştireceğine inandığını söyledi ve şöyle devam etti:

“Tekrar bir defa daha söylemeliyim ki, Kemal Atatürk dünya tarihinde öneme haiz olan müthiş bir iş yaptı...

İster onunla aynı görüşte olalım veya ister olmayalım, o, yüzyıllarca geçerli olan tarih teorisini yakalayabildiğini ve onu anlayabildiğini her zaman tarihen ispatladı..”³²

O, Atatürk’ün Türkiye’de gerçekleştirdiği devrimlerin zamanla daha iyi anlaşılacağını ve tarihin bunun doğru olup olmadığını göstereceğini vurguladı. O, bu konuda şöyle dedi:

“Onun [Atatürk’ün] radikal faaliyetlerinin İslâm’a göre doğru olup olmadığına hükmetmek bizim işimiz değildir. Sadece gelecek onun hakkında bir karar verecektir. Sadece tarih Kemal’in diktatör mü yoksa çok akıllı bir adam mı olduğuna karar verecektir.”³³

Sukarno, muhtemel dinler arası sürtüşmelerde ve çatışmalarda en iyi çözümün “modern demokrasi” olduğunu, bunun da dine aykırı olmadığını vurgulamaktaydı. Temsili sistemle oluşmuş bir parlamenter rejime inanan Sukarno, Endonezya gibi bir ülkede iki alternatifin, yani ya “demokrasiz bir din-devlet birliği ya da din ve devlet işlerinin ayrıldığı bir demokrasi” rejimi bulunacağını söylemekteydi. İkinci durumda da, müslüman halkın dinî inanç ve uygulamalarının hiçbir zaman yok edilmeyece-

31 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.443; *Under the Banner of Revolution*, I, s.425.

32 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.444-445; *Under the Banner of Revolution*, I, s.426-427.

33 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.445; *Under the Banner of Revolution*, I, s.427.

ğine ve İslâm'ın öngördüğü temel kural ve prensiplerin de parlamento vasıtasıyla devlet sistemine dahil olacağına inanmaktaydı. Geleceğin Endonezya devlet başkanına göre, İslamiyet'in "İslamî devlet" gibi resmi bir sifata ihtiyacı yoktu ve İslâm'ın gerçek anlamda istediği şeyin onun prensiplerinin serbest bir şekilde insanların kalbinde yer ettiği bağımsız bir devletin olmasıydı.

Sukarno aynı tarihlerde başka bir yerde yayımladığı diğer bir makalesinde de yine din ile devlet arasındaki ilişkilere değinerek bünyesinde azımsanmayacak ölçüde gayrimüslim nüfus barındıran bir İslam ülkesinde, bu birliğin mümkün olamayacağını şu sözlerle ifade etti:

"Demokrasinin korunacağı ve hatta genellikle aydınların İslamî düşüncelere sahip olmadığı bir ülkede, milyonlarca halkın Hıristiyan veya başka bir dine intisap etmiş olan Türkiye, Hindistan ve Endonezya'da olduğu gibi halkının bir kısmının gayri müslim olduğu bir ülkede bu din-devlet birliğini nasıl gerçekleştirebiliriz ? Eğer halkının önemli bir kısmının gayri müslim olduğu bir ülkede hükümet olsanız, nasıl devletin bir İslamî devlet, anayasanın bir İslamî anayasa ve tüm kanunların İslam şeriatinin kanunları olacağını söyler ve buna göre karar verebilirsiniz ? Eğer Hıristiyanlar ve diğer din mensupları, sizin kararınızı kabul etmezlerse, ne yapacaksınız ? Eğer o ülke aydınları bunu kabul etmezlerse ne yapacaksınız ? Kendi kararınıza uymak için onlara zor mu kullanacaksınız ? Silah ve toplarla onları buna boyun eğdirmek için diktatör rolü mü oynayacaksınız. Onları tamamen elimine etmek istemiyorsunuz ? Öyle değil mi? Günümüz, modern bir devirdir ve eski zamanların uygulamalarında görüldüğü gibi insanların birbirlerini yok ettikleri bir devir değildir !"³⁴

Siyasî sistem olarak demokrasiyi ve Batı parlamenter sistemin en ideal bir idari sistem olduğunu savunan Sukarno, gelecekteki bağımsız Endonezya devletinin dini temele dayandırılmasına şiddetle karşı çıkmakta ve demokrasiyi Endonezya'nın bağımsızlık mücadelesinin tabii

34 Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.285-286.

bir hedefi olarak zikretmekteydi; temsilciler meclisi vasıtasıyla da zaten müslüman halkın dini uygulamalarının bir kısmının devlet kanunları arasında yer alacağını ve zaten bağımsız Endonezya devletinde kurulacak olan parlamentonun milletvekillerinin çoğunluğunun da, nüfusun çoğunluğunun müslüman olması sebebiyle müslümanlardan oluşacağını ifade etmekteydi.

Endonezya milliyetçiliğinin fikir ve aksiyon adamı Sukarno'nun Türkiye ile ilgili makalelerine karşılık, İslamcı liderlerden Muhammed Natsir de *Pandji Islam*'da A. Muchlis mahlasıyla yazdığı bir dizi makale ile ona karşılık vermeye çalıştı. Natsir, Sukarno'nun makalelerinin bazı çıkmazlara sahip olduğunu söyleyerek onun akılcı ve yenilikçi dini anlayışına ve onun din ile devlet işlerinin ayrılması hususundaki lâiklik taraftarı görüşlerine şiddetle karşı çıkarak din ile devlet işlerinin birliğini savundu. Nitekim, onun makalelerinin adı da "Persatuan Agama Dengan Negara (Dinin Devletle Birliği)" başlığını taşımaktaydı.³⁵

Natsir, ilk makalesinde nasıl Hristiyanlar, faşistler ve komünistler bir hayat felsefesine ve ideolojisine sahipse, müslümanların da Kuran ve Sünnet'e dayalı bir ideolojileri ve hayat felsefeleri olduğunu ileri sürerek din ile devlet işlerinin birbirinden ayırlamayacağını ortaya koymaya çalıştı. Bunu da, Kuran-ı Kerim'deki "Ben cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım" (51:56) ayetine dayandırdı. O, İslam'da sadece insanın Tanrı'ya karşı görevlerini ifade eden kurallar değil, aynı zamanda insanların birbirleriyle ve topluma karşı ve dünya işleriyle de hakları, sorumlulukları ve kuralları olduğunu zikrederek devletin bu kuralların yerine getirilmesinde bir görevi olacağını, dolayısıyla din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasının mümkün olamayacağını ifade etti.³⁶

Natsir ikinci makalesinde İslam devleti kavramı üzerinde durdu ve bunun Batılılar'ın tasvir ettiği şekildeki despotik ve katı bir İslam devleti

35 Ajib Rosidi, *Muhammad Natsir: Sebuah Biografi*, Jakarta: Girimukti Pasaka, 1990, s.269 vd.

36 Rosidi, *Muhammad Natsi*, s.290-292; Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.288.

olmadığını ortaya koymaya çalıştı. Ona göre, halkının ihtiyaçlarını gidermeyen, halkının ilerlemesi için gerekli vasıtaları sunmayan bir hükümetin veya onların haklarını İslam adına kısıtlayan bir devletin İslam devleti olamayacağını, böyle bir hükümet anlayışının İslâm'a da aykırı olduğunu söyledi. İslam'ın da kendine göre bir demokrasi anlayışı olduğunu ve bu demokrasi anlayışının yerine göre yanlış idareyi tenkit eden, uyarıcı ve gerekirse güç kullanarak doğrultmaya çalışan bir anlayış olduğunu kaydetti. Devletin bir gaye değil bir araç olduğunu vurgulayan Natsir, İslâmiyet'in temel kural ve prensiplerinin devlet aracı olmadan bir anlamı kalmayacağını, dolayısıyla devlet işlerinin İslam'ın temel kural ve prensipleriyle uyumlu olması gerektiğini vurguladı. İlerleme yapılırken her alanda Batı'yı taklit etmeye şiddetle karşı çıkan Natsir, ilerlemenin ancak dünya işleriyle din işlerinin, yani dünya hayatı ile ahiret hayatının birlikte götürüldüğü zaman tam manasıyla mümkün olabileceğini belirtti. O, "Batı da Tanrı'nın bir yurdu, Doğu da. Her ikisi de sıhhatli özelliklere sahip; ancak her ikisi de ayıklanması gereken bazı belirli zaafılara ve hatalara sahip. Ne Batı ne de Doğu bizim için bir ölçüdür." demektedir. Sukarno'nun makalelerinin başında bir vecize olarak kullandığı Ziya Gökalp'in sözüne karşın, Natsir de makalelerinin başında "İster Batı'da ister Doğu'da olsun, biz ancak Allah'ı memnun etmek için çabalarız." sözünü kullanarak Sukarno ile aynı görüşte olmadığını ortaya koymaya çalıştı.³⁷

Natsir'in üçüncü makalesi de, Sukarno'nun Mahmud Esat Bey'in "dinin diktatörlerin elinde bir araç" olduğu yönündeki görüşüyle aynı kanaati paylaşmadığı hususundaydı. O, bu ihtimali tamamen reddetmemekle birlikte, bunun ancak bazı devlet başkanlarının uygulamaları sonucunda olduğunu, halbuki dinin tabiatında buna imkan olmadığını söyledi. Natsir, devlet idaresi için Kuran'ın yeterli olup olmadığı sorusuna gelince, Kuran'ın bir devlet bütçesinin hazırlanması, para değişimi ve benzeri şeyler için elbette bir rehber olmadığını vurguladıktan sonra şöyle dedi:

37 Rosidi, Muhammad Natsir, s.293; Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.289.

“Kuran elbette trafik kuralları koymaz, bir antenin nasıl kurulacağına, hava trafiği ve ulaşımına dair herhangi bir kural koymaz... Tabii tüm bunlar ebedi bir değeri olan ve değişmeyen Allah’ın vahyinde düzenlenmiştir. Elbette tüm bunlar zamana ve şartlara bağlı olarak değişmeye müsait meselelerdir. İslâm’ın düzenlemeye çalıştığı şey, değişime açık olmayan şeylerdir. Bir toplumu yönetmek için vazedilen prensiplerle ilgili meseleler, insanoğlu var olduğu müddetçe değişmeyecektir.”³⁸

Natsir devlet başkanının sahip olması gereken vasıflarla ilgili olarak da onun milliyeti veya aslının önemli olmadığını, hatta kullandığı unvanın da bir önemi olmadığını, fakat onun dininin, karakterinin ve davranışının ve yeteneklerinin bir devlet için önemli bir ölçü veya miyar olduğunu vurguladıktan sonra, İslâm dininin devlet başkanının halkıyla istişare etmesini ve toplumla ilgili meselelerde onlara başvurmasını istediğini; bunu da Buharî’den naklettiği “Eğer bir iş ehline verilmezse, kıyameti bekle” hadisiyle pekiştirmeye çalıştı. Ancak istişare etmenin metodunun ise, halka bırakıldığını, ister bunun ilk halife Hz. Ebu Bekir’in kullandığı metot olsun isterse günümüzdeki parlamenter veya herhangi bir sistemdeki metot olsun bunun pek önemli olmadığını vurguladı. Fakat, Natsir hilâfet veya parlamenter sistem hakkında bir açıklama yapmamasına rağmen, parlamenter sistemin de İslâm’a uygun bir sistem olduğunu belirtmedi.

O, İslam tarafından halihazırda kararlaştırılmış belirli meselelerle ilgili olarak istişareye başvurulamayacağını, bu bağlamda yöneten ile yönetilen arasındaki hak ve sorumlulukları zikrederek, mesela, alkollü içki içmek, hırsızlık, kumar, fuhuş, İslâm’ın evlilik, boşanma ve mirasla ilgili kuralları, zekat ve fitre gibi fakirlikle ilgili mücadele edilmesi, aşırı faizin yasaklanması gibi konularda istişareye başvurulamayacağını belirtti. Ona göre, tüm bu kurallar ilerlemeye bir engel teşkil etmeyecektir. Dinin belirlediği kurallar dışındaki meseleler zamanın değişmesiyle yeniden düzenlenebileceğin ve hatta başka ülkelerin sistemlerinin bile alınabileceği-

³⁸ Rosidi, *Muhammad Natsir*, s.294; Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.290.

ni söyledi. Çünkü medeniyetin ortaya koyduğu bir ürün, bir ülkenin veya bir milletin tekelinde değildi. İslam'ın anti-despotizm, anti-mutlakiyetçi ve anti-uzlaşmacı bir din olmadığını, aksine demokratik anlayışa sahip olduğunu, her konuda istişareye başvurulamayacağını, ancak alkolizm, kumar, fuhuş, hurafecilik ve dinsizlikle mücadele metotlarında istişareye başvurulabileceğini ifade etti.³⁹

Sukarno'nun sıkça atıfta bulunduğu demokrasi kavramını eleştiren Natsir, demokrasilerde birçok iyi şeylerin yanı sıra muhtemel parti dene-timi ve akraba kayırmacılığı gibi bazı eksikliklerin de var olduğunu söyle-di. O, demokrasi rejimini tamamen reddetmemekle beraber İslâm'ın de-mokراسiyle özdeş de olamayacağını savunmaktaydı. Ona göre, "İslâm, kendine has belirli özellikleri taşıyan bir kavram, fikir ve nosyondur. İslam ne yüzde yüz bir demokrasidir ne de yüzde yüz otokrasidir. İslâm... İslâm'dır." Sukarno'nun aksine, o Atatürk liderliğinde oluşturulan modern Türkiye'nin bir demokratik devlet olmadığına inanmaktaydı. Türkiye'de sadece tek partili bir sistemin geçerli ve tek bir liderin söz sahibi olduğunu belirterek basın ve düşünce hürriyetinin de olmadığını ileri sür-mekteydi. Hatta o, Sukarno'nun sık sık atıfta bulunduğu Halide Edip'in bile Atatürk hükümetinin kavuşturmasından kurtulmak için yurtdışına çıktığını örnek gösterdi.⁴⁰

Natsir, dördüncü makalesinde Atatürk'ün devrimleri neticesinde Türkiye'de gerçek İslam'ın yeniden canlandığı yönündeki Sukarno'nun görüşünü eleştirdi. O, Türkiye'deki İslâmiyet'in durumunun bazı dini vecibelerin ve kuralların yapılmasıyla sınırlı kaldığını ve bazı dini vecibelerin yapılmasına izin verilen bir sömürge ülkesinden pek farkı olmadığını iddia etti. Yine o, Sukarno'nun din işlerini devlet işlerinden ayırarak Türkiye'nin ekonomik ve siyasî alanda Atatürk döneminde büyük bir başarı

39 Rosidi, Muhammad Natsir, s.295-296; Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.290-291.

40 Rosidi, Muhammad Natsir, s.297; Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.291.

sağladığı yönündeki görüşüne de katılmadı. Son Osmanlı sultanları döneminde Türkiye'nin gerilemesiyle ilgili olarak ta, Natsir Türkiye'nin iç faktörlerin yanı sıra bu ülkenin iç işlerine Batılı büyük devletlerin müdahalesinin önemli rol oynadığını vurguladı. Ayrıca o, Atatürk ve arkadaşlarının Türkiye'de halkın hayatında önemli bir yer tutan batıl inanç ve hurafelerle, çok tanrıcılık ve tarikatçılıkla mücadele etmede ve İslam'ı saf-laştırmada gerekli reformları yapmadıklarını iddia etti.⁴¹

Natsir, beşinci makalesinde, Sukarno'nun Atatürk önderliğindeki Türkiye'nin başarısının din işlerinin devlet işlerinden ayrılmasıyla sağlandığı yönündeki görüşünü tenkit ederek İslam'ın ortaya koyduğu öğretiye ve kurallara dayanmayan siyasi veya sosyal bir düzenin eninde sonunda yıkımla karşılaşacağını, bir ülkenin ilim ve medeniyetin gelişmesine veya bir ülkenin dinamiklerinin güçlü olmasına rağmen, ister Batı'da ister Doğu'da olsun sonunun hayırlı olamayacağını ileri sürdü.⁴²

Başka bir makalesinde de Natsir, Sukarno'yu Türkiye'deki gelişmelerle ilgili tüm gerçek bilgileri vermediği gerekçesiyle suçladı ve okuyucularına onun Halide Edib hakkında bile doğru bir anlatım sunmadığını, çünkü bu büyük kadının Atatürk'ün dinle ilgili politikalarını onaylamadığını ileri sürdü. Natsir, Atatürk'ün reformlarını veya benzeri diğer reformları hakkındaki hükmün tarihe bırakılmayacağını, Atatürk'ün ölümünün ardından Türk halkının tedrici bir şekilde tekrar İslâm'a döneceğini belirtti.⁴³

Endonezya'da Sukarno ve Natsir'in Atatürk ve onun Türkiye'de gerçekleştirdiği reformlarla ilgili olarak yaptıkları tartışma ve değerlendirmeler, esas itibariyle din ile devlet işlerinin ayrılması konusu üzerinde yoğunlaşmıştı. Dini yenileşmeye taraftar ve akılcı bir din anlayışına sahip

41 Rosidi, *Muhammad Natsir*, s.297-299; Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.292.

42 Rosidi, *Muhammad Natsir*, s. 300-303; Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.292.

43 Rosidi, *Muhammad Natsir*, s. 307-308; Noer, *The Modernist Muslim Movement in Indonesia*, s.293.

olan Sukarno, dini kişisel bir mesele olarak görmekte ve dinin tek başına Endonezya kimliğinin oluşturulmasında ve bağımsızlığın kazanılmasında yeterli olamayacağına inanmaktaydı. Diğer taraftan yenilikçi dini düşüncelere sahip Natsir ise dinin hayatın tüm unsurlarını kapsadığını ve dinin nihai bir otorite olarak kabul edilmesini savunmakta ve dolayısıyla da gelecekte kurulacak bağımsız Endonezya devletinin dine dayandırılmasını istemekteydi. Onların arasında yaşanan medeni ortamdaki bu tartışma, aynı zamanda Endonezya'da 1930'lu ve 1940'lı yıllarda etkili olan iki önemli aydın grubunun görüşlerini yansıtması açısından da önemli idi. Ayrıca, Hollanda sömürge yönetimine karşı oluşturulan federal yapıdaki çeşitli teşkilatlar içerisindeki iki grup arasında tartışılan günlük siyasi tartışmaların bir yansıması idi. Bir tarafta Endonezya Milliyetçi Parti (PNI) ve benzeri siyasi ve fikri cemiyetlerin çatısı altında toplanan milliyetçilerin lideri Sukarno, diğer tarafta da çeşitli parti ve cemiyetler adı altında teşkilatlanmış İslamcılarının önde gelen lideri Natsir vardı.

Sukarno ile Natsir arasında geçen bu polemige benzer küçük bir tartışma da, diğer bir İslâmcı lider Ahmed Hasan'la da yaşanmıştır. Bandung'da kurulan ve yenilikçi dini düşünceleri savunan *Persatuan İslam* lideri Ahmed Hasan da, milliyetçi aydınların Atatürk'ü ilerici ve reformcu bir lider olarak görmelerini ve onu Türkiye'de çağdaşlaşmayı ve kalkınmayı başlatan ve yabancı nüfuzunu kıran bir lider olarak kabul edilmesine karşı çıkmakta, Atatürk'ün din alimlerine karşı acımasız davrandığı ve dini gelenekleri göz ardı ettiği yönünde yazılar yazarak onu tenkit etmekteydi.⁴⁴ Buna karşı Sukarno da Ahmed Hasan'a hitaben yazdığı bir yazısında ulemanın yeterince dünyadaki gelişmeleri göremediklerini ve dini konulardaki cahilliğin İbni Suud'u bile Medine'deki radyo istasyonunun kaldırılmasına sevk ettiğini ve bu cahilliğin Kemal Atatürk'ün Türkiye'de yaptığı birçok reformların anlaşılmasına engel olduğunu söyledi.⁴⁵

44 Howard M. Federspiel, *Persatuan Islam: Islamic Reform in Twentieth Century Indonesia*, Ithaca, N.Y.: Cornell Modern Indonesian Project, 1970, s.94-95.

45 Sukarno, *Dibawah Bendera Revolusi*, I, s.336-337.

İkinci Dünya Savaşı öncesinde İslâmcı ve milliyetçi aydınlar arasındaki bu tür tartışmalar, etkisini ileriki yıllarda da gösterdi ve benzeri tartışmalar daha sonra 1945 yılı ortalarında bağımsız Endonezya devletinin kuruluş sürecinde ve bağımsızlık sonrasında da yaşandı. Dolayısıyla sömürge döneminde oluşan iki farklı grup arasındaki görüş ayrılıkları, bağımsızlık döneminde de devam etti. Nitekim, 1945 yılı ortalarında henüz 17 Ağustos 1945 tarihinde bağımsızlık ilan edilmeden önce yapılan bağımsızlık görüşmeleri sürecinde ve yeni anayasanın hazırlanması sırasında İslamcı liderler ile milliyetçi, aristokratik, Hıristiyan ve sosyalist çizgideki liderler arasında benzeri ateşli tartışmalar oldu. Bir tarafta yeni kurulacak bağımsız Endonezya devletinin İslami temellere dayandırılmasını isteyen İslamcı liderler, diğer tarafta da devletin laik temellere ve milli ilkelere oturtulmasını savunan diğer gruplar vardı. Neticede, her zaman iyi bir birleştirici rolü oynayan Sukarno'nun gayretleri sonucunda yeni hazırlanan anayasaya, devletin resmi dininin İslâm olması, devlet başkanının müslüman olması ve İslam hukukunun genel hukuk sisteminin bir parçası olması yönündeki İslamcıların teklifleri reddedilerek yeni kurulan devlet onun ortaya attığı pancasila adı verilen beş prensibe dayandırıldı. Anayasanın giriş bölümüne konulan bu beş prensip, *tek Tanrıya inanç*, adil ve medeni *insancılık*, *milliyetçilik*, *demokrasi ve sosyal adalet* ilkelerinden oluşmaktadır. Sukarno'nun ortaya attığı bu beş prensip, aslında Endonezya toplumunda var olan değişik çizgideki eğilimleri birleştirmeye yönelik uzlaşmacı bir temel ilkeler paketi idi. Birinci prensip İslâmî çevreleri tatmin etmeye yönelikken, diğerleri de farklı çizgideki toplum kesimlerine hitap etmekteydi.⁴⁶

Devletin dayandığı temel ilke ve prensiplerle ilgili tartışmalar, özellikle din ve devlet işlerinin ayrılması hususu ve demokrasinin yerleşmesiyle ilgili görüşler, 1950'li yıllardan sonra da devam etti. Özellikle 1960'daki Anayasa Meclisi'nin kaldırılması sırasında da yoğun bir şekil-

⁴⁶ Bu tartışmalarla ilgili geniş bilgi için bkz., İsmail Hakkı Göksoy, *Endonezya'da İslam ve Hollanda Sömürgeciliği*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı İSAM Yayınları, 1995, s.52-59,253-254.

de gündeme geldi. Pancasila hakkında zamanla farklı yorum ve değerlendirmelerin ortaya çıkması üzerine, 1965 sonrasındaki Suharto hükümeti, tüm sivil toplum örgütleri ve dini cemiyetlerin pancasilayı benimsemele-ri zorunluluğu getirdi.⁴⁷

Atatürk ve Türk inkılabının Endonezya'daki etkilerine büyük bir Atatürk hayranı olan Ruslan Aldülgani'nin, 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 1986 yılında Endonezya'yı ziyareti münasebetiyle kaleme aldığı bir yazısından şu alıntılarını yaparak devam edelim. O, bu konuda şöyle demektedir:

"... Benim neslim için Türk adı tabii olarak bir anlam ifade etmektedir, yani Endonezya milliyetçiliğinin yükselişi için bir ilham kaynağı oluşturmaktadır.

Bizim milli uyanışımızın tarihini araştırdığımız zaman, 20 Mayıs 1908 tarihi önemli bir yer tutar. Her ne kadar 1898 yılında Filipinler'deki ve 1905'teki Japonya'daki olaylardan etkilenmeler olduysa da, esas olarak XIX. Yüzyıl sonlarında başlayan ve 1908 yılında zirveye ulaşan Genç Türk Hareketine dayanmaktadır. Bu etkinin boyutunu görmek için sadece Bung Karno'nun Di Bawah Bendera Revolusi adlı kitabının birinci cildindeki makaleleri, Bung Hatta'nın Kumpulan Karangan adlı eserinin özellikle birinci cildindeki yazıları okumak veya H.O.S. Cokroaminoto ve H.A. Salim'in eserlerine bakmak yeterlidir. Bu yazıların hepsi de, Genç Türk Hareketini ve 1919 yılında alevlenen Türk inkılabını gözlemlemekte ve ondan övgüyle bahsederek etkilenmektedir.

Gerçekten, ben küçük bir çocuk iken, Surabaya şehrindeki ebeveynlerimin ve komşularımın evleri ile şehrin etrafındaki köylerdeki evlerin duvarlarında kırmızı fesli Türk sultanlarının resimleri asılmaktaydı. Bu, neyi simgelemektedir? İşte bu, Endonezya halkının Türkiye'ye karşı sempatisinin simgesidir. Çünkü, özelde Açe halkının mücadelesine ve genelde

47 Saifuddin Anshari, "Islam or the Panca Sila as the Basis of the State", **Readings on Islam in Southeast Asia**, (ed: Ahmad İbrahim ve dğr.), Singapore 1985, s.221-228.

de Endonezya halkının XIX. Yüzyıl sonlarında Hollanda sömürgeciliğine karşı verdiği silahlı mücadelesinde yardım eden Türkiye olmuştur. O zamanları ben hala hatırlıyorum. Mustafa Kemal Atatürk'ün portreleri, milli harekete katılan insanların evlerinin duvarlarını süslemekteydi; çünkü Bung Karno, Bung Hatta, Dr. Soetomo ve diğerleri tarafından başlatılan milli harekete onlar öncülük etmekte ve halka onlar siyasî eğitim vermekteydiler. Bu tür faaliyetler, 1930'lu yıllar boyunca devam etti. Gerçekten o dönemdeki genç nesiller, Mustafa Kemal'in hayat hikayesini, Tanzimat hareketi ve Genç Türk hareketi hakkındaki bilgileri, Halide Hanım, Tekin Alp ve diğerlerinin yazılarını okuyan daha yaşlı nesiller tarafından harekete geçirilmekte ve etkilenmekteydi. Tüm bunlar, Türk devriminin Endonezya milliyetçiliği için bir mukayeseli araştırma, model ve ilham kaynağı olduğu anlamına gelmektedir.

İşte Türk adı, Endonezya millî hareketi için şüphesiz bir model ve ilham kaynağı olarak benim neslimin hafızalarından hiçbir zaman silinmeyecek ve kaybolmayacaktır. Fakat Türk adı bizim için sadece bununla kalmaz. Türk adı ve özellikle Mustafa Kemal Atatürk adı, bizim hafızalarımızda prensip ve cesareti gerektiren modernleşme faaliyeti sebebiyle de çivi gibi çakılıdır. Çünkü millî devrim vasıtasıyla ki, Genç Türkler ve Yeni Türkiye Batı dünyası içinde yer alarak az gelişmişlikten kurtulmayı hedeflediler..."⁴⁸

Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirdiği reformları öven Ruslan Abdülgani, yazısına Batı saldırısı karşısında yeni Türkiye'nin saltanatı kaldırarak feodalizmi yıktığını ve devlet işlerini din işlerinden ayırarak devlet sistemi içerisindeki muhafazakar dini hareketi etkisiz hale getirdiğini belirterek devam etti. O, Atatürk'ün millî devrim vasıtasıyla Türkiye'de kalkınmayı ve ilerlemeyi sağlamak maksadıyla 6 temel prensibi benimsediğini belirtti. Bu prensipler hakkında kısa bilgi verdikten sonra da,

48 Roeslan Abdulgani, "Hubungan Indonesia Turki: Gerakan Turki Muda Beri Inspirasi Perjuanganpejuang Kemerdekaan Kita", *Indonesia Menatap Masa Depan*, Jakarta: Pustaka Merdeka, 1986, s.350-351.

Atatürk'ün laikliğinin Endonezya'da bazı çevrelerin anladığı gibi "ateistlik" veya "din aleyhtarlığı" olmadığını, bilakis laiklik ilkesinin, teokrasi hükümet yapısına karşı siyasi bir anlam içeren bir hükümet biçimini ve hükümet etme sistemini ifade eden bir ıstılah olduğunu vurguladı. Atatürk'ün birçok devrimi, yani milli uyanışı, Fransız devrimi, sanayi inkılabı, din ve devlet işlerinin ayrılması ile ilgili devrimin öngördüğü yenilikleri tek bir bütün içinde gerçekleştirdiğini kaydeder. Bunu da meşhur İngiliz tarihçi A. Toynbee'nin Atatürk reformları için söylediği "a summing up of many revolutions in one generation (bir nesilde birçok devrimlerin bir özeti)" sözünü hatırlatarak destekler. Kısacası o, Atatürk'ün Türkiye'de feodalizmi ve muhafazakar İslamcılığı yıkarak dini yenileşmeyi başlattığını, kadın hakları ve onların kurtuluşuna ön ayak olduğunu, dil, kültür, ekonomi ve sanayi alanlarında birçok reformlar yaparak ve Batı ilmi ve araştırma metotlarını benimseyerek çok yönlü bir devrim yaptığını vurgular.⁴⁹

Sonuç

Atatürk ve Türk inkılâbının Endonezya'daki etkileri, diğer birçok İslam ülkesinden az değildir. Özellikle uzun yıllar sömürge yönetimi altında kalan ve bu durumdan kurtulmak için Endonezya'nın kurtuluş mücadelesini başlatan ve yürüten milli önderler üzerinde bu etki bariz bir şekilde görülmektedir. Türkiye'deki Millî Mücadele'nin kazanılmasından sonra Endonezyalı liderlerin de sömürge yönetimiyle işbirliği yapmama politikası benimsemeleri, Endonezya milli kimliğinin oluşturulması ve bağımsız Endonezya devletinin dine dayalı bir devletten ziyade pancasila adı verilen beş prensibe dayandırılması ve zamanla bunun bir devlet felsefesi olarak benimsenmesi, bu etkinin somut örneklerinden sayılabilir.

Bu etki çerçevesinde son olarak şu tespiti de yapmak gerekir. Atatürk'ün reformları ve bazı Türk aydınlarının fikirlerinin tesiri neticesinde

49 Roeslan Abdulgani, "Hubungan Indonesia Turki...", s.52-53.

Endonezya'da bazı aileler çocuklarına Türkçe isimler koymuşlardır. Bu isimler arasında özellikle Mustafa Kemal, Ziya, Adnan, Halide adları ile Hanım ve Efendi hitap kelimeleri dikkat çekicidir.⁵⁰ Bu tür isim ve hitapların çocuklara ad olarak verilmesinin sebebi, Sukarno'nun yazıları dahil çeşitli yazarların Türkiye ile ilgili olarak kaleme aldıkları yazılarında Atatürk dahil Ziya Gökalp, Adnan Adıvar, Halide Edip gibi Türk aydınlarına sıkça atıfta bulunmalarından dolayıdır.

50 1990 yılındaki bu ülkedeki doktora araştırmaları sırasında Yogyakarta Devlet İslâm Enstitüsü Rektör Yardımcısı, çocuklarına Türkçe isimler verdiğini ve birine Ziya, diğerine de Adnan adını koyduğunu söyledi. Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür.

EK 1⁵¹

A Message to the People of Turkey

It gives me great pleasure to be able to make use of this opportunity to address a few words to the people of Turkey. Notwithstanding the fact that in the material sense - speaking either politically or economically - few relations exist between Turkey and Indonesia. The people of Indonesia feel that spiritually they are intimately associated with the people of Turkey.

This can in the first place be attributed to the fact that the vast majority of the Indonesian people share a common religion - the Islam- with the people of Turkey. The persecutions and oppression suffered by the Turkish at the hands of alien powers aroused the sympathy of the Indonesians in regard to their brothers in Islam.

In the second place, the Turkish struggle for freedom, so valiantly championed by Kamal Atatürk after the First World War was regarded by the Indonesians as their own struggle.

The Indonesians too were striving to free themselves from Dutch colonisation and at the same time that the Turkish people fought their war for freedom, the Indonesians embarked on a new course in their struggle and adopted a policy of non-cooperation. In their struggle for independence the Indonesian people found new inspiration and a source of strength in the victories won by the Turkish people under the leadership of Kamal Atatürk.

51 Üzerinde tam tarihi yazılı olmayan bu vesika, 27 Aralık 1949 tarihinde Endonezya'nın bağımsızlığı resmen Hollanda tarafından tanındıktan sonra 1950 yılı başlarında Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Başbakan olarak Muhammed Hatta'nın dönemin Türk meslektaşına diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla yazdığı bir mektuptur. İngilizce, Endonezyaca ve Türkçe olarak hazırlanan bu mektubun asılları, Hatta'nın kendi özel koleksiyonunda olup, yukarıdaki İngilizce ve Türkçe orijinal çevirisi Cakarta'daki devlet arşivlerindeki mikrofişlerden okunarak alınmıştır. Öneminde binaen tam metnini yayımlamayı uygun gördük. Bkz., Muhammad Hatta, "A Message to the People of Turkey", Koleksi Muhammad Hatta (2), No:35, [1950], Arsip Nasional Republic Indonesia, Jakarta.

Ankara was regarded as the Mecca of modern nationalism. The victories of the Turkish Army at Sakaria and Afyon Karahisar will remain in the memory of the Indonesians as momentous events that determined the course of history: the dawn of Asian freedom was beginning to break.

From that time the Indonesian people were strengthened in their belief that their ideals would surely be realised. They developed a firm conviction in the righteousness of their cause and the foundation on which it rested, via, a strong confidence in their own capacities and capabilities, without expecting help from others.

Since December 27 1949, Indonesia has become an independent and sovereign state. As a people who have long lived under oppression and who have fought a long struggle for the realisation of a basis of humanism and friendship in international intercourse, the Indonesians love peace and are desirous of establishing friendly relations with all peoples on the basis of mutual respect.

I am confident that the future will mark the closest and most cordial relations between the people of Turkey and Indonesia.

[Türkçe Orijinal Çevirisi]

Türk Milletine Selamlarım

Türk milletine kalbten birkaç söz gönderiyorum. Türkiye ile Endonezya arasında iktisadi ve siyasi münasebetlerin çok az olmasına rağmen Endonezya milleti senelerden beri Türk milletine karşı kalbi bir bağlılık duymaktadır.

İlk önce, geçmişte müslüman Türk milletinin büyük devletler yüzünden ızdırab çekmesi, ekseriyeti müslüman olan Endonezya milletinin sempatisini uyandırmıştır.

Saniyen, I.inci Dünya Harbinden sonra Kemal Atatük'ün açtığı Türk milli mücadelesi, Hollanda sömürge siyasetine karşı mücadele eden Endonezya milletinde kendi mücadeleleri hissini vermiştir.

Tesadüfen Türk milli mücadelesi cereyan ederken Endonezya milleti de milli mücadelelerinde "hiçbir şekilde işbirliği yapmamak" (non-cooperation) siyaseti gibi yeni bir politika takip etmeye başlamıştır. Endonezya milletinin mücadelesinde Kemal Atatürk'ün liderliği altında kazanılan Atatük'ün milli savaşı yeni bir ruh yaratmıştır.

O zaman, Ankara modern milliyetçilik cereyanının Mekkesi olarak tasavvur edilmiştir. Sakarya ve Afyon Karahisar zaferleri Endonezya milletinin nazarında tarihi bir dönüm noktası haline gelmiş, Asya için bir hürriyet şafağı başladığına inanılmıştır.

O tarihten itibaren, Endonezya milletinin de ideallerine mutlaka erişebilecekleri itimadı çoğalmış, milli cereyanın prensibi olan kendine güvenmenin doğruluğuna kanaat uyanmış ve başkasından yardım beklemeye başlamıştır.

Pek yakın geçmişte, 27 Il.inci Kanun 1949 senesinde Endonezya hürriyete kavuşarak müstakil bir devlet olmuştur. Yabancı bir devletin tazyiki altında ızdırab çeken, gerek insaniyet gerekse dostluk için uzun mücadeleler eden Endonezya milleti sulhü çok seven ve bütün milletlerle dost kalmak arzusundadır.

İlerde Endonezya ve Türkiye arasında çok kuvvetli bir bağ doğacağına eminim.

Mohammad Hatta
Republik Indonesia Sarikat
Perdana Menteri
[Birleşik Endonezya Cumhuriyeti
Başbakanı]